

Araştırma Makalesi | Research Article

Geliş tarihi | Received: 30.08.2023

Kabul tarihi | Accepted: 12.10.2023

Yayın tarihi | Published: 10.11.2023

Nurlana Əliyeva

<https://orcid.org/0000-0003-0345-0739>

PhD, Azerbaijan National Academy of Sciences, Nakhchivan Region, Institute of History, Archeology and Ethnography, Caucasus History Department, Azerbaijan, aliyevanurlana71@gmail.com

Atf Künyesi | Citation Info

Əliyeva, N. (2023). Ordubat Şehrinin Tarihi Coğrafiyası (1828-1924). *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Türkiye-Azerbaycan İlişkilerinin 100. Yılı Özel Sayısı*, 10 (2), 524-531.

Ordubat Şehrinin Tarihi Coğrafiyası (1828-1924)

Öz

Nahçıvan, Orta Çağ'dan başlayarak şehir kültürünün mevcut olduğu Azerbaycan'ın kadim bölgelerinden biridir. Tarihsel olarak bölgede gelişmiş zanaatkarlık merkezlerinin yerleştiği yerleşimler de olmuştur ki bunlardan Nahçıvan, Ordubat, Eylis, Azat, Culfa, Karabağlar ve s. gibi şehirleri sayabiliriz. Bu çalışmada 1828-1924 yıllarda bölgedeki şehirlerden yalnız Ordubat ve Nahçıvan şehirlerinin günümüze kadar şehir gibi öz varlığını koruya bildiği görülmüştür. Tarihte Ordubat şehri gelişim gösteren sanatkarlık ve ticaret merkezlerinden biri olmuştur. Ordubat şehrinin teşekkülü bu arazide insanların meskunlaşmasından oldukça sonralar başlamıştır. Ordubat şehri, Karabağ'da uzanan iki dağ arasındaki dereden akan Ordubatçayı'nın kıyısında yerleşmektedir. Ordubat şehrinin sınırları, kuzeyde Yukarı Endemiç, doğuda Kotamla, güneyde Araz nehri ile, batıda ise Deste köyü ile sınırlanmaktadır. Şehir, kuzeyden Aşağı Endemiç, doğudan Kotam, batıdan Deste köyü ile sınır oluşturmaktadır. Şehir Zengezur dağlarının eteklerinden başlayan ve iki dağ sırasının arkasınca uzanan eğimli düzlük kısımda konumlanmaktadır. Şehir kuzeyden Aşağı Endemiç, doğudan Kotam, batıdan Deste köyü ile sınırdır ve Ordubat çayı şehri iki bölüme ayırmaktadır. Makalede Ordubat şehrinin tarihi, geçirdiği inkişaf yolu ve gelişmeleri incelenmiştir.

Anahtar Kavramlar: Ordubat şehri, Nahçıvan, mahalle, tarihi coğrafya, XIX yüzyıl

Historical geography of Ordubat city (1828-1924)

Abstract

Nakhchivan is one of the ancient regions of Azerbaijan where urban culture has existed since the Middle Ages. Historically, there were also settlements in the region where developed craftsmanship centres were

settled, such as Nakhchivan, Ordubat, Aylis, Azat, Culfa, Karabakhlar and so on. In this study, it is seen that only Ordubat and Nakhchivan cities among the cities in the region in the years 1828-1924 have preserved their existence as cities until today. Historically, the city of Ordubat was one of the developing artistic and trade centres. The formation of the city of Ordubat began long after the settlement of people in this area. The city of Ordubat is located on the banks of the Ordubatchayi, which flows from the stream between two mountains in Karabakh. The borders of Ordubat city are bounded by Upper Endemich in the north, Kotamla in the east, Araz river in the south and Deste village in the west. The city borders with Lower Endemich in the north, Kotam in the east and Deste village in the west. The city is located on the sloping plain starting from the foothills of the Zengezur Mountains and extending behind two mountain ranges. The city borders with Lower Endemic from the north, Kotam from the east, Deste village from the west and Ordubat stream divides the city into two parts. In the article, the history of Ordubat city, its development path and developments are analysed.

Keywords: Ordubat city, Nakhchivan, neighbourhood, historical geography, XIX century

Giriş

XVII. yüzyılda küçük bir yerleşim yeri olan Ordubat'ın vergilerden azat edilmesi onun süratle büyümesine zemin yaratmıştır. Bu çağda Nahçıvan bölgesi içerisinde Ordubat, Azerbaycan (Tebriz) beylerbeyliğine dahil olmaktaydı. XVII. yüzyılın 2. yarısında bölge daha çok önem kazanmağa başlamıştı. Zekeriya Eylisli'nin verdiği bilgilerden yola çıkarak, XVII. yüzyılın 80. yıllarında Ordubat'da gazilik enstitüsü feshedilmiş, onun yerini daha büyük şehirler için karakteristik olan şeyhülislamlık almıştır. XVIII. yüzyılın 50. yıllarında Eylis şehrinin tenezzüle uğraması Ordubat şehrinin öneminin artmasına şerait yaratmıştır (Kelbizade, 2016, s. 120). Şehrin adının nereden geldiğini araştırdığımız zaman Ordubat sözünün menşei ile bağlı birçok farklı fikirlerin mevcut olduğunu görmekteyiz. Esasen bu adın kadim Türk dilinde "han düşergesi", "igametkah", "karargah" anlamlarında kullanıldığını, "ordu" ve "abat" sözlerinin birleşmesinden türediği görülür (Orucov, 2018, s. 79). Geçmişte şehrin adı Orduvar şeklinde tanımlanmaktadır. Araştırmacı E. Huseyni'nin fikrine göre bu toponim önce "Orduvad" olarak yani "Beğin kalesi" anlamını ifade etmekteydi. Onun fikrine göre, "Bey kalesi" sonralar böyüme kaydederek şehire çevrilmiştir (Hüseyni, 1982). Kaşgarlı Mahmut ordu sözünü "hakanın yaşadığı yer, ikametgah" ve ya "köstepeklerin yaşadığı yer" anlamında kullanmıştır (Kaşgari, 2006). Bazı araştırmacılar ise şehrin kadim adı Urubat olmuş, anlamıysa bir günde iki defa esen rüzgar anlamına geldiğini yazmaktadırlar. A. Bağirov bu sözün "bahadırlar hanının sarayı" anlamını verdiğini yazmıştır (Bağirov, 2008). Bundan başka arazide kadim Türk dilli oğuz tayfaları yaşadığı da bilinmektedir. Araştırmacı filolog A. Hasanov ve profesör G. Geybullayev'in fikrine göre, "Ordubat" sözü Türk menşeli "ordu" ve fars menşeli "abat" komponentleri esasında yaranmış hibrit bir isimdir. Ordubat toponiminin komponentlerinden "bat"

sözcüğü kadim Türk dillerinde “batur” sözünün topomorfolojik transformasyona uğramış şeklidir. Bu söz hanın ikametgahı – sarayı anlamını veren ordu sözü ile birleşerek (ordu+bat/bad) pehlivanlar, kahramanlar, bahadırlar, cesurlar, hanın ikametgah sarayı manasını bildiren, bahadırlar hanın sarayı anlamı taşıyan Ordubat sözünü meydana getirmiştir (Zeynalov, 2012). Ancak bu araştırmacılardan farklı olarak başka bir araştırmacı E. Ferzeli adın menşeyini Atropat//Atropatena sözünde görmektedir: “Atropat (Atropatena) yer, devlet ve serkevasiterde adını bu günedek köyünde yaşatan yer adlarımızdan biri Ordubatır. Araştırmalar anlaşıldığı üzere, burada konu düşünüldüğü gibi sadece ordu (askeri ordu), badından-yüceliğinden yok, yani “od yüceliğinden” bahsedilmektedir. Yani: Odbad, Otdad, Atbad, Ortbad, Ord/u/bat-Otrpad-Atrpad-Atropad kimi bir gelişim yolu geçmiş ve bildiğimiz Ordubat şeklinde tarihe geçmiştir (Ferzeli, 1989). Halk arasında ise Ordubat ordunun batdığı ve ya ordunun abat edildiği yer anlamında olduğu bilinmektedir.

1.Araştırma ve postmodern tahlil

Ordubat şehrinin tarihine baktığımızda ise Feride Memmedova yazılı kaynaklara esaslanarak Ordubat şehrinin adını ilk defa I-II yüzyıllara ait olaylarla alakadar vermektedir (Bahşeliyev, Qedirzade, İbrahimli, 2014). Muradov ise kaynaklara esaslanarak Ordubat şehrinin adına ilk defa VIII. yüzyılda yaşamış Sebeosun eserinde rast geldiğini bildirmektedir. Bu çağda Arap ordusunun Güney Kafkasya’ya hücumundan bahseden araştırmacı, işgalci Arap ordusunun Ordubat arazisinden geçerek gitdiğini bildirmektedir (Muradov, 2017, s. 80).

1902 yılında Ordubat şehrinde yerleşen “Came” mescidinin etrafında yapılan restorasyon çalışmaları zamanı bulunan kerpicin üzerinde hicri tarihi ile olan 111 yılını işaret eden (miladi 729) rakamı, daha islam dininin yeni yayıldığı zamanda Ordubat şehrinin gelişmekte olan yerleşim yerlerinden biri olduğunu göstermektedir. Diğer bir kaynakta ise Ordubat şehir kabristanlığından IX. yüzyıla ait kabirüstü piltenin bulunması da bu konuda bilgi vermektedir. Aynı buluntunun hicri tarihi ile 227 yılına (miladi 842) ait olduğu bildirilmektedir (Seferli, 2013, s. 21).

Ordubat şehrinin yerleştiği arazi arkeolojik yönden tam olarak araştırılmadığından şehrin tam olarak ne zaman kurulduğu bilinmiyor. Maalesef ki yazılı kaynaklarda da şehrin ne zaman kurulduğu konusunda tam bir bilgi bulunmamaktadır. Ama buna rağmen, Ordubat şehrinin yerleştiği arazi çok eski zamanlardan beri insanların yaşadığı bir yer olmuştur. Arkeolojik kazılar sonucunda M.Ö. III-I. binyılda bu arazilerde yerleşik hayat tarzı geçirmiş tarım ve hayvancılıkla uğraşan tayfaların yaşadığı bilinmektedir (Vaidova, 2007, s. 33).Ordubat şehrinin sınırları, kuzeyde Yukarı Endemiçle, doğuda Kotamla, güneyde Araz nehri ile, batıda ise Deste köyü ile sınırlandırılmaktadır (Kazımbeyli, 2007, s. 72). Bizim de yaptığımız araştırmalar üzere Ordubat şehrinin kuzeyden Yukarı Endemiçle değil, Aşağı Endemiç köyü ile sınır olduğu anlaşılmaktadır.

Ordubat şəhri, Karabağ dağlarının uzanan iki dağ sıralarının arasındakı deredən akan Ordubatçayı'nın kıyısında yerləşmektedir. Profesör V. Muradov da Ordubat şəhrinin kuzeyden Aşağı Endemiç, doğudan Kotam, batıdan Deste köyü, güneyden isə Aras nehri ilə sınır olduğunu göstərməkdədir (Muradov, 2017, s. 84). S. Budaqovan'ın fikrinə görə isə Ordubat şəhri Zengezur dağlarının eteklərindən başlayan və iki dağ sırasının arkasınca uzanan eğimli düzlük kısımda konumlanmaktadır. Şehir kuzeydən Aşağı Endemiç, doğudan Kotam, batıdan Deste köyü ilə sınır oluşturmaktadır (Budaqova, 1995, s. 70). Ordubatçayı şəhri iki hissəyə ayırmaktadır. Çayın üzərindən qarşı tarafa keçmək üçün taşdan köprü yapılmıştı. Araştırmacı burada Kotam köyünü Kentan kimi vermişdir. 1829 yılı Mayıs ayının bilgilerine görə şehirde 635 evdə hər iki cinsdən toplam 3444 nəfər əhali yaşamırmış. Onlardan 3262 kişi yerli Tatarlar (yəni Türklər), 182 kişi isə Kaçar şahensahlığından aktarılmış Ermenilər təşkil ediyordu. Şehirdeki 635 evdən 611-i Tatarlara, 1-i Ermenilərə, 23-ü isə devlete aid idi. Şehirde bir bazar, 6 böyük məscid, 6 kervansaray, Ordubat çayı üzərində yapılmış taşdan köprü var idi. Əsas məscit sayılan böyük məscidde müsəlman məktəbi bulunmaktaydı (Shopen, I. 1852, s. 482).

Ordubat şəhrinin məhəllələri isə 5 böyük məhəllə biçimində oluşturulmuştu.

- 1."Ambaras" (Anbaras) (İbrahim Ebilov və Babək sokakları)
- 2."Kürdetal" (Ekber Ağayev və M.Füzuli sokakları)
- 3."Üç tərəngi"(Üçturləngə sokağı)
- 4."Mingəs" (Mingis) (Ümbül-Leyla və şimdiki Mingəs sokakları)
- 5."Serşəher" (Gaffar Babayev və Dədə Korkud sokakları)

Ordubat şəhərində böyük məhəllələrin yanı sıra daha kiçik məhəllələr də vardır: "Karaçanak", "Dilber", "Engeş", "Karahovuzbaşı", "Esgerhan", "Varsan", "Köprübaşı", "Beylər", "Meyremçe", "Peçi", "Düz", "Koşkar", "Musa tengi" və s. (Qenberova, 2015, s. 125). XIX. yüzilyın 30. ilylarında yazılmış olan "Kafkasya arkasında Rusya mülklerinin kısa özeti" adlı kaynağa əsasən, 615 evi, 6 kervansarayı, 170 dükkanı, bir bazarı və iki hamamı olan Ordubat, beş məhəlləyə - Anbaras, Kürtatar (Kürdetal), Serşəher, Mingis, və Üçturləngə məhəllələrinə bölünməkdədir. Bundan başqa, sözügeçən məhəllələrə oranla daha kiçik məhəllələr də vardır: Karahovuz", "Karaçanak", "Dilber", "Engeş", "Esgerhan", "Varsan", "Musa tengi" məhəllələri və s. (Muradov, 2017, s. 85). İbrahim Kazımbeyli'ye görə, XIX-XX. yüzilyın başlarında Ordubat şəhri 5 məhəlləyə bölünməkdəydi. Bunlar Sarı şəhər, Mingis, Ampores, Kürtatar, Üç-taranka və s. Alan itibariylə 45 kv verstdən ibarət olup, genel nüfusu 4250 kişidən oluşmaktaydı (Kazımbeyli, 2007, s. 45). Araştırmacı burada Ser şəhri nədənsə Sarı şəhər olaraq vermişdir. Diğər məhəllələrin adlarında isə bəzi hər fəğişiklikləri olmuşdur.

Ordubat şəhrinin bu mahallelərinin yerləşdikləri arazilər haqqında araştırmacı H.Vahidova geniş bilgiler vermektedir. Onun yazdığından anlaşıldığı üzere, hazırda Yukarı Anbaras ve Aşağı Anbaras adı ile iki hissəyə bölünmüş Anbaras mahallesi XIX. yüzyılda Ordubatçayı'nın sağ sahilinde yerləşmekteydi. Şəhrin en eski ve böyük mahallelərindən olan Şərşahir mahallesi Ordubatçayı'nın sol sahilinde yerləşən və Yukarı Eylis köyündən başlayıp şəhrin güneydoğu tarafına doğru uzanan tarafında yerləşmekteydi. Mingis mahallesi isə şəhrin esas karayolu olan və Tebrize istikamətlənən sokak boyunca, Üçtürengə mahallesi isə şəhrin mərkəzindən başlayıp, eski kabiristanlığa kadar uzanan sokak boyunca yerləşmekteydi (Vahidova, 2007, s. 33).

Nahçıvan'ın şəhirləri içərisində Ordubat şəhri, plan və memarlıq bəkimindən güzellik və fərqlilik göstərməkdədir. Ordubat şəhri arazisindən iki çay gəçməkdədir. Sol tərəfindən Genzə çayı, sağ tərəfindən isə Ordubat çayı. Başlangıcını başı karlı dağlardan alan Ordubat çayı şəhri iki hissəyə-Sərşahirə və Ambarasa ayırır. Eski zamanlarda yəni feodal çağında Ordubat çayının sağ sahilinde yerləşən “Kale” adlanan ərazi şəhrin mərkəzi olaraq qəbul edilməkdəydi. Ordubatın eski tarixi mərkəzi Ambaras mahallesi və bu mahallənin mərkəzində yəpılan “Ambaras” məscidi yerəlməkdəydi. Orta Çağda Ordubatın mərkəzi çayın sol sahilinde yerləşən Sərşahirə taşınmış və şəhrin mərkəzi Sərşahir meydanı və meydanda inşa edilən Sərşahir məscidi olmuşdur. Sərşahir məscidi şəhrin planı bəkimindən yəyük bir nöqtəsində inşa edildiyindən, buradan aşağıda kalan tüm yerləşim yerləri gözəmlənə biliyordu. Orta Çağ şəhər yapısını koruyaraq dəvam edən Ordubat şəhri uzun yıllar sosial mərkəz gəbi aktif faaliyyət göstərmişdir (Qenberova, 2015, s. 125). Bir məsələni də özəlliklə vurğulamak lazım ki şəhrin mahallelərinin hər birinin ayrıca kehrizi vardı və burada yaşayanların hər biri bu kehrizdən faydalanıyordu.

Mahallelərvə onların etimolojisi isə eşöyleydi:

2.Ambaras (Anbaras) mahallesi

Ordubat şəhrində mahallə adıdır. Bu toponim kaynaklarda Anbaras şəklində də yazılmışdır. Hazırda telaffuz zamanı hər iki varyasyonda da kullanılmaktadır. Mahallə Aşağı Anbaras və Yukarı Anbaras adlanan iki bölümdən oluşmaktadır. Mahallənin “küçük meydandan ibarət mərkəzində mahallə məscidi, çeşmə və bərkəç küçük dükkan bulunmaktadı. Anbaras mahallesinin meydanı günümüzde də mahallə mərkəzi olaraq kalmaktadır”. Yerli əhalinin dediyinə görə şəhər ətrafında olan bağ və bostan məhsülləri kış için biriktirildiyinə görə buraya Anbaras ismi verilmişdir. Toponim anbar (depo) və as ekindən ibarətdir. Mahallə adı “böyük anbar” (böyük depo) anlamına gəlməkdədir (Bağırov, 2008, s. 21).

3.Mingis mahallesi

Ordubat şəhrində oldukça eski və esas mahallelərdən birinin adıdır. Toponim yerli lehçədə Minges şəklində də telaffuz edilməkdədir. Mahallənin mərkəzində iri çınar ağacı və IX. yüzyıldan

kalma ikikatlı mesçid binası bulunmaktaymış. Yerli ahalinin anladıklarına göre, bu mesçidde bin kişi namaz kıldığı için adın anlamı “min kes”(bin kez) şeklinde olmuş ve zamanla Minges-Mingis şekline dönüşmüştür. Diğer bir anlatıma göre ise mahalle ve mesçid adları tarihin belli devirlerinde ticaret ilişkileri, sosyal-siyasi ve ekonomik olaylarla alakalı Mingis adlanan şehirden göçüp gelenlerle bağlı yaranmıştır. M.Urud’un yazdığına göre, “mahalle adı eski türkdilli ming-min (kaynaklarda adı mingat gibi de geçmektedir) tayfasının adını bildirmektedir. VII-VIII. yüzyılda dokuz oğuz konfederasyonuna dahil olan mingler XII-XIII. yüzyıllarda kıpçakların, XIV. yüzyılda ise Emir Timurun seferlerinde aktif iştirak eden mingler farklı arazilerde ve Azerbaycanda da meskunlaşmışlar” (Bağırov, 2008, s. 45).

4.Kürdetal-Kürtatar mahallesi

Ordubat şehrinde Ordubatçayı’nın sol sahilinde yerleşen mahalle adıdır. Bu ad kaynaklarda Kür-detar, Kürd-tatar gibi de yazılmıştır. Önceleri mahallenin meydan şeklinde yapılmış merkezinde mesçid, pınar ve s. bulunmaktaymış. İ. Shopen, Kürdetal meydanının dörtken planlı olduğunu yazmış ve şehrin “en iyi meydan”ı olarak adlandırmıştır (Shopen, 1852, s. 481; 11, v.11).

5.Serşehir mahallesi

Ordubat şehrinde mahalle adıdır. “Müfessel defter” de verilen malumatlardan anlaşıldığı üzere, Ordubat şehrinin en büyük mahallesi Serşehir mahallesi olmuştur. 1727 yılında bu mahallede yaşayan 1888 kişinin vergi ödediğine dair bilgilerin kayda geçtiğine dair evraklar bulunmaktadır (Nahçıvan sancağının müfessel defteri, 2001, s. 132). Kaynaklarda bu adın birinci hecesi farsça “baş, kelle, tepe, zirve, başçı, reis, uç, kenar” anlamlarında kullanılan ser sözü esasında yaranmıştır. Bu ad “şehrin yukarı tarafı” anlamını vermektedir. Yerli ahali Serşehir sözünü “mesçitlerin başı” anlamında da ifade etmektedir. Bu ad mahallenin yerleştiği arazinin rölyef bakımından elverişli konumda yerleşmesiyle de izah olunabilir (Bağırov, 2008, s. 49).

6.Üçtüreng mahallesi

Ordubat şehrinde mahalle adıdır. Mahalle Genze çayı sahilinde bulunmaktadır. XVIII. yüzyılın başlarında Nahçıvan sancağına dahil olan Azadciran nahiyesindeki Ordubat kasabasının mahallelerinden biri gibi adı geçmektedir (Nahçıvan sancağının müfessel defteri, 2001, s. 19). Bazı kaynaklarda ve yerli ahali arasında toponimin Hüştüreng, Üştüreng varyasyonları da kullanılmakta ve adın menşei “develerin lengerlendiği yer”, “develerin saklanıldığı yer” anlamını ifade ediyor. (şotor//şütür sözü - farsca deve demektir). Adın yaranma tarihi ise tarihi İpek Yolu’nun bir kolunun Ordubat şehriden geçmesi, bu yolda develerden geniş şekilde istifade edilmesi ile alakadardır. Mahalleye hem rölyef bakımından, hem de coğrafi konumuna göre “üç döngü” den (yani kavşaktan) ibaret olmasına göre bu adın verildiği de iddia edilmektedir. Adın menşeyini Güney Azerbaycan’ın

Oçtubin kasabasının adı ile de bağlı olduğu ihtimaller arasındadır. A. Bağirov'un yazdığına göre, mahalle adının üçtür-şütür-uçtur (deve) sözü ile ilişkilendirilmesi diğerlerine göre daha uygundur (Bağirov, 2008, s. 53; 11, v. 11).

Sonuç

Nahçıvan arazisi Orta Çağ'dan başlayarak şehir kültürünün mevcut olduğu Azerbaycan'ın kadim bölgelerinden biri olmuştur. Ordubat ise Nahçıvan'ın önemli şehirlerinden biri olarak tarihimizde yer almaktadır. Bu sebepten Ordubat şehrinin araştırılması ve bu araştırmanın bir sonuca bağlanması tarihimiz için oldukça önemlidir. Ordubat şehrinin tarihi coğrafyasına baktığımız zaman, Azerbaycan'ın esas ticaret merkezlerinden olan Tebriz, Şamahı gibi şehirlerinin yanısıra, Venedik, Marsel, Amsterdam ve s. Avrupa şehirleri ile de ticaret ilişkileri olduğu görülmektedir. Bu da Ordubat şehrinin ne kadar önemli bir şehir olduğunu gösteren bariz örneklerdendir. Ordubat şehrinin tarihin farklı zamanlarında maruz kaldığı saldırılar onun gelişiminde gerilemeye sebep olsa da, şehir kendini toparlamıştır. Zaman zaman bu şehir farklı alanlarda tekamül yaşayarak yüksek gelişim geçirmiştir. İster ticaret, ister sanatkarlık, isterse de başka sahalerde gelişimi gözden kaçmamaktadır. Bu bağlamda 1828-1924 yılları arasında kalan dönemde Ordubat şehrinin gelişimi, tarihi gibi hususlar bu önemli Türk şehrinin Azerbaycan tarihinde ne kadar önemli bir yer tuttuğunu da bize göstermiştir.

Edebiyyat

Bağirov, A. (2008). *Nahçıvanın toponimleri*. Nurlan.

Bahşeliyev, V., Seyidov A., Qedirzade Q., İbrahimli B. (2014). *Qedim Ordubat*. Ecemi.

Budaqova, S. (1995). *Nahçıvan diyarının tarihi coğrafyası (HVIII yüzyılın ikinci yarısı-HIH yüzyılın birinci qerinesi)*. Elm.

Ferzeli, E. (1989). *Dede Qorqud yurdu*. Elm.

Hüseyni, E. Adlar ve odalar. (1982, 10 dekabr), *Sovet Nahçıvanı qezeti*.

Kaşğari, M. (2006). *Divanü lüğat-it-türk*. (tercüme eden Ramiz Esger). (Dörd cildde, c. IV). Ozan.

Kazimbeyli, İ. (2007). *Nahçıvan: ehalisi, sosial-iqtisadi ve siyasi tarihine dair (1828-1920-ci iller)*. Elm.

Kelbizade, E. (2016). *Nahçıvanın tarihi coğrafyası (HIII-HVIII yüzyılın I yarısı)*. Ecemi.

Qenberova, G. (2015). Ordubat şehir mahallelerinin memarlığı. *Nahçıvan Dövlət Universiteti. Elmi eserler*, 5 (70), 124-135.

Muradov, V. (2017). *Nahçıvan diyarında senetkarlıq ve ticaret*. Elm.

Nahçıvan Muhtar Respublika Dövlət Arhivi (NMRDA), F.314, siy.6, v.11.

Nahçıvan sancağının müfəssəl dəftəri. (2001). (Araşdırma, qeyd və şərhlerin müəllifi Hüsameddin Memmedov Qaramanlı). (Tercümə edenlər: Ziya Bünyadov və Hüsameddin Memmedov Qaramanlı). Elm.

Orucov, A. (2018). Ordubət şəhrinin maddi mədəniyyətinin bezi nümunələrinə dair (HIH-HH esr). *NDU-nin Elmi əsərlər jurnalı*, 2 (91), 79-89.

Seferli, F. (2013). Araz vadisi ilkin şəhərlərin yarandığı mərkəzlərdən biri kimi. *AMEA Nahçıvan Bölməsinin Heberləri (ictimai və humanitar elmlər seriyası)*, 9 (1), 17-24.

Shopen, I. (1852). Istoricheskiy pamyatnik sostoyaniya Armyanskoy oblasti v epokhu yeye prisoyedineniya k Rossiyskoy imperii. *Tipografiya imperatorskoy AN*

Vaidova, K.H. (2007). *Istoriya goroda Ordubad*. Nurlan.

Zeynalov, M. (2012). Gilançay hidroniminin, Ordubət və Şərur oykonimlərinin etimologiyası. *Bakı Universitetinin Heberləri, Təbiət elmləri seriyası*, 3, 161-166.